

Яма от I в. сл.Хр. край село Ружинци, област Видин

Владислав Живков

Pit from the 1st Century AD near Ruzhintsi Village, Vidin Region

Vladislav Zhivkov

Received: 13.07.2024

Available online: 20.12.2024

Abstract: *The following article presents the salvage excavation of a domestic-related pit, containing a heterogeneous fill. It had a complex shape: the upper part was cylindrical, and the lower part was truncated-conical, expanding towards the bottom. The filling was heterogeneous; in the lower portion it was well-mixed with yellow soil inclusions and lenses from the loess layer into which the pit was dug. Only ceramic fragments were found within the boundaries of the excavated structure. They belonged to vessels that were made on the wheel (mainly grey, but also those with a red colour) and also from vessels made by hand. Of particular interest are the sherds of wheel-made bowls with a grey colour and a thickened rim. In recent years, these have often been found on sites that date to the 1st century AD. A rim sherd from a censer was also discovered in the pit – an imitation of a Roman form, but made by hand. According to their parallels the ceramics from the pit can be dated within the limits of the 1st century AD. The excavated pit is probably part of a larger settlement that developed outside the boundaries of the surveyed easement.*

Keywords: *Moesia Superior, Moesia, pottery, Early Imperial Rome, pit*

Резюме: *Статията представя спасително проучване, при което е открита една яма. Тя има сложна форма: горната част е цилиндрична, а долната е пресечено-конична, разширяваща се към дъното. Пълнежът е нееднороден, като в най-долната част е силно примесен с жълти включения от лъсовия пласт, в който е вкопана ямата. В границите на вкопаната структура са открити единствено керамични фрагменти. Те принадлежат на съдове, които са правени на колело (основно сиви, но и такива с червен цвят) и на ръка. От особен интерес са откритите фрагменти от паници, изработени на бързо грънчарско колело, със сив цвят и удебелено устие. През последните години те се откриват често в обекти, които се датират в границите на I в. сл.Хр. В ямата е открит и фрагмент от устие на кадилница – имитация на римска форма, но изработена на*

ръка. Според своите паралели керамиката, респективно и ямата могат да се датират в границите на I в. сл.Хр. Проученото вкопаване навярно е част от по-голямо селище, което се развива извън границите на сервитута.

Ключови думи: Горна Мизия, Мизия, керамика, ранноимператорска епоха, яма

Село Ружинци е център на едноименна община, заемаща най-югоизточната част на днешна Видинска област (*Карта 1*). Намира се на левия бряг на река Лом, недалеч от мястото, където тя излиза от възвишенията на Предбалкана и Стара планина. Археологически проучвания тук почти не са провеждани и за землището на селото е известно малко (**Balkanski 1965: 27**).¹ Някъде в прилежащите му площи са намерени сребърни гривни със змийски глави, отнесени към елинистическата епоха (**Stamberova [in print]**). Самото село се споменава за първи път в османски регистър от 1560 г. като Ружинче, спадащо към Поломие, тимар на Таджиб (**Boyanich-Lukach 1975: 147**, кат. № То 118). Според местни краеведи този предшественик на Ружинци се намира в м. Селище, югоизточно от река Лом (**Ivanova, Ivanov, Todorova 2021: 240**). Селището фигурира със същото име при картата и описанията на Феликс Каниц (**Kanitz 1995: 122–125**).

През 2021 и 2022 г. бях ръководител на две спасителни проучвания, които се проведеха във връзка с предстоящото изграждане на скоростния път I-1/E-79 между Видин и Ботевград. И двата обекта се намират западно от с. Ружинци и попадат северно от настоящия главен път. Заемат терени с южно изложение, недалеч от възвишението Долно връх. При проучването на първия от тях се откриха предимно материали от късната бронзова епоха, както и добре запазено трасе на път от XIX и XX в. (навярно в посока Видин).

При проучването на втория обект се откриха единствено материали от ранния халколит.² Наличието на двете селища (от халколита и бронзовата епоха) тук може да се обясни със стар водоизточник, който се е намирал в Дреновския дол. Той е разположен южно от сегашния път. Двата обекта са заемали удобни незаливни тераси над този приток на р. Лом (намираща се на около 3 км източно).

---

¹ В „Библиография на българската археология“ (**Bibliografia 1974: 268**, № 5878) е посочен само един запис – **Mushmov 1932: 315**. В бюлетина за новооткрити монетни находки е посочено, че при Ружинци са намерени монети на Патрай. Изглежда е допусната неволна грешка, тъй като става дума за брезнишкото село Режанци, а не за Ружинци, Видинско.

² Те, заедно с теренната документация, са предоставени на д-р Веселин Данов, Институт за балканистика с Център по тракология при Българската академия на науките, който подготвя тяхната публикация. По същия начин материалите и документацията от първия обект са предоставени на доц. д-р Стефан Александров, Национален археологически институт с музей при БАН. Последвалото пълно проучване на първия обект беше осъществено от Ивайло Крумов, Исторически музей–Белоградчик.

При двугодишните ми проучвания край село Ружинци се откри единаединствена археологическа структура, която се отнася към моята по-тясна специализация. Предвид някои наскоро публикувани изследвания, както и дискусии с колеги, тя заслужава внимание и има своето значение за изследването на периода от I в. пр.Хр. до I в. сл.Хр. Тази структура е и повод за написването на настоящата статия.

Проучването ѝ се осъществи при първите разкопки през 2021 г.³ Обектът беше с дължина близо 1 км, а проведените предварителни разкопки имаха за цел да установят параметрите му в източна и западна посока (в границите на проектното трасе). Целта на проучванията беше силно затруднена от полицентричната концентрация на археологическите материали, видими на повърхността. Предвид времето и ресурсите, както и неясните резултати от геофизичното проучване, значителна част от обекта се проучи с напречни (на проектното трасе) сондажи. По този начин се регистрира и въпросното вкопаване. То попада в западната част на обекта, на добре изразено възвишение.

Структурата представлява яма. Според номенклатурата на документацията тя е означена като „Яма № 2“. Запълнителят ѝ е с тъмнокафява на цвят пръст с глинеста структура, като се отличава добре в жълтото льосово ниво, в което е вкопана. След документирането на ямата в границите на сондажа (с пореден № 4), където беше частично засегната, се направи разширение в източна посока (с размери 1,70 м север–юг и 1,20 м изток–запад), като беше разкрита цялостно на нивото на регистриране (на ниво с кота 227,08 м). Тук тя има близка до овална форма с размери 1,10 м (север–юг) и 1,60 м (изток–запад). След документирането ѝ на този етап, проучването продължи с изчерпването на западната половина на ямата. То се осъществи чрез правоъгълен сондаж с размери 1,50 м (изток–запад) и 2,20 м (север–юг), като заедно с пълнежа на ямата се отне и стерилният льосов пласт, в който е вкопана. Това позволи да се изготви ясна фотодокументация на структурата в разрез (*Обр. 1*). Проучването на останалата, източна половина на ямата се осъществи само в нейните граници.

В профил ямата има неправилна форма (*Обр. 2*). Най-горната част е по-широка и оформена като цилиндър. След малко стесняване, в дълбочина ямата има форма, която е близка до пресечен конус (разширяваща се към дъното). Широчината ѝ при дъното е 1,90 м, а дълбочината ѝ – 1,52 м. Пълнежът е сравнително хомогенен, тъмнокафяв. Заслужава да се отбележи, че в най-долните 0,80 м има значително количество жълти включения от

---

³ Екипът се състоя от Валери Стоичков (13.04.1957–26.07.2023) (ИМ–Лом), Светлана Тодорова (докторант в НАИМ–БАН и уредник в ИМ–Лом), Нина Христовска, Мирослав Марков (ИМ–Чипровци), Велина Будакова, Габриела Цветанова, Андрей Стефанов, Марина Калчишкова и Кристина Илиева. Използвам случая на благодаря на всички за работата им по проучването на обекта.

стерилния пласт, в който е вкопана ямата. Според мен това е индикация, че тя е била открита известно време, а включенията се дължат на частично срутване на стените. Археологическите материали произхождат почти изцяло от горната половина на ямата, над тази смесена част. Навярно са поставени преди окончателното запълване на вкопаването.

В ямата бяха открити 140 керамични фрагмента. Всички характерни са илюстрирани в настоящата статия (едва 14) (*Обр. 3*). Единствено от съседния сондаж (№ 5) произхожда един керамичен фрагмент, който се отнася към същото време. Предвид датировката си ямата остава изолирана, поне в границите на проучената площ. Статистически керамиката, която е правена на колело, се състои от 78 фрагмента. Тези от съдове, които са правени на ръка, са 62. Съотношението (базирано на брой фрагменти) е около 56% в полза на правените на колело. Тази керамика е със сив цвят. Изключения представляват три фрагмента, които могат да се причислят към т.нар. „червена обикновена керамика“. Голямото количество керамика, правена на колело, има отношение към хронологията на вкопаната структура и следва да се подчертае още тук. Това съотношение е атипично за предримската епоха, като интензифицирането на дяла на съдове, които са изработени на колело, се наблюдава през I в. сл.Хр.

Фрагментите, които са от съдове, правени на ръка, принадлежат основно на гърнета. Те са преобладаващо с груба повърхност, без или със слабо оглаждане. Повечето са със сиво-кафяв цвят (на петна). Нюансите в цвета на повърхностите по всяка вероятност се дължат на използването на съдовете за кухненски нужди. В ямата бяха открити само два фрагмента от устия (*Обр. 3.1–2*). Те са профилирани навън и са принадлежали на съдове с близка до биконична форма. Тя е най-често срещана при гърнета през периода I в. пр.Хр.–I в. сл.Хр. Те са обособени като гърнета тип 2 при керамиката от ямите под Русе (**Varbanov 2013a**: 196); тип I, вариант 1, според типологията на Сирма Александрова (**Aleksandrova 2013**: 64) и гърнета с S-овиден профил при Венета Ханджийска (**Handzhiyska 2007**: 22). Формата е доминираща при Нове през I в. (**Gencheva 2002**: 41, табл. XXXIX.1–4). Биконичните гърнета са много добре застъпени при редица обекти от II–I в. пр.Хр. и I в. сл.Хр. на юг от река Дунав: с. Батин, Русенско (**Varbanov 2013b**: 57, табл. I.1); възвишението Багачина, Монтанско (**Bonev, Aleksandrov 1996**: табл. XXVII–XXVIII); Деветашката пещера (**Mikov, Dzhambazov 1960**: обр. 115); резервата „Сборяново“ (**Stoyanov i kol. 2013**: обр. 11.9), както и на север, в границите на днешна Румъния.

От стените на гърнета внимание заслужава едно, което е с врязана украса (*Обр. 3.3*). Тя се състои от успоредни линии, нанесени върху все още меката, неизпечена повърхност на съда с инструмент, наподобяващ гребен (в румънската литература decora cu pieptenele; **Berzovan 2014**: 97; **Trohani 2009**: 237). Тази украса се среща при множество обекти от II–I в. пр.Хр. и

I в. сл.Хр. в границите на днешна България: Багачина (**Bonev, Aleksandrov 1996:** табл. XXVIII, XXX–XXXI); Батин (**Varbanov, Rusev, Todorova 2020:** 248, табл. I.5); Деветашката пещера (**Mikov, Dzhambazov 1960:** обр. 115.е); Вълчедръм-Печина могила (**Zhivkov 2019:** Tabl. IV.14, 16), както и в Румъния: например при Падя (**Bondoc 2008–2009:** fig. 9), Пискул Кръсани (**Sîrbu et al. 2014:** fig. 11.4), Барбош (**Sanie 1988:** 69, Pl. I–IV), Борниш (**Teodor 1984:** 131, fig. 15), Пляшов (**Preda 1986b:** 80, fig. 11.7, 13.3), Извоареле (**Irimia 2007:** Fig. 22.1–2) и др. Според Силвия Теодор появата на тази украса се отнася към началото на II в. пр.Хр. (**Teodor 1995:** 29). Добър хронологически репер за датировка предоставя монетната находка от м. Новите коренежи при Сборяново, където в гърне с такава украса са укрити монети от I в. пр.Хр. (**Gergova 2004:** 54).

Керамиката, правена на колело, е по-разнообразна. Представена е формално от съдове за съхранение, фруктиери и/или купи и една цедка.

Единият фрагмент е от сив долиум (*Обр. 3.4*). Върху външната му повърхност има успоредни линии от излъскана украса. Тази украса се среща и върху няколко стени от сиви съдове, които не са илюстрирани в настоящата статия. На излъсканата украса вече са посветени редица изследвания, които я датират в I в. пр.Хр. и I в. сл.Хр. (**Vagalinski 2002; Kabakchieva 2000; Kabakchieva 2005:** 81–127; хипотеза за по-тясна хронология е изказана другаде – **Zhivkov 2022:** 409, основно в границите на I в. сл.Хр.).

Фрагмент от устие (*Обр. 3.5*) е формално сходен с категорията на хранилищата, характерни за елинистическата и ранноимператорската епоха (**Zhivkov 2017:** 203–204). Той се различава от повечето образци, поради наличието на врязана украса – върху устието и от външната страна на устийния ръб. Това навярно се дължи на неговата по-късна хронология, в границите на I в. сл.Хр.⁴

Към съдовете за съхранение трябва да се причисли една сива стена с врязани вълнообразни линии (*Обр. 3.6*).

От особен интерес са устията на фруктиери, или купи, които са задебелени от външната страна (*Обр. 3.7–11*). Те принадлежат на тип, който е широко дискутиран в литературата. Спадат към тип 45, варианти 2-4, според последната типология на Красимира Лука (**Luka 2022:** 349–350). Авторката датира трите варианта съответно в IV в., II-IV в. и края на II-IV в., основно заради лакови (?) фрагменти от Мездра и неточна, според мен, хронология на обекта Якимово-Градището, Монтанско. Същият автор поставя аналогични купи/фруктиери в късножелязната епоха при с. Рабиша, Видинско (**Luka 2021:** обр. 4). В друго свое изследване К. Лука публикува фрагменти от разглежданата форма от селата Крушовица, Галиче и

---

⁴ Един от най-късните примери на тази форма е от Русе, където сходен съд е украсен с червена боя. Благодаря на д-р Върбин Върбанов, Регионален исторически музей–Русе/НАИМ–БАН, за тази информация.

Соколаре, Врачанско (**Luka 2012:** 543–544, 548, обр. 3.21–31, разпространение на обр. 6). В тази статия формата е свързана по-скоро с *дакийските племена* и отнесена към I в. пр.Хр. и I в. сл.Хр.

Един почти цял съд, със сходен профил, но не идентичен, е открит при разкопките на Багачина (Регионален исторически музей–Монтана, инв. № 982). Според типологията на Людмил Вагалински формата спада към купи тип I, датиран в границите на I в. пр.Хр.–I в. сл.Хр. Той допуска, че повечето от тези съдове се отнасят към I в. сл.Хр. (**Vagalinski 2002:** 102). Разглежданата форма е много характерна за ранноримската група при Кула/Кастра Мартис (**Kabakchieva 2005:** 97–98). Според формално-типологически паралели и сходство в оформлението на устието сред керамика от Панония, купите са датирани в I в. пр.Хр.–първо десетилетие на II в. сл.Хр. Гергана Кабакчиева отбелязва, че тези купи/фруктиери се *очертават като една от най-характерните керамични форми от I в. в района на провинция Мизия* (**Kabakchieva 2005:** 97).

Формата е разгледана като купи със скосени устия от Нове, открити при проучванията на лагера от ранноимператорската епоха (**Gencheva 2002:** 34). Срещат се и при ранноримските материали от Ескус (**Kabakchieva 2000:** кат. № E76). По Долнодунавския лимес са добре представени в Алмус, където произхождат изключително от най-ранния пласт на кастела, датиран в средата–втората половина на I в. сл.Хр., както при Помодиана, отново с датировка в I в. сл.Хр.⁵

Непубликувани фрагменти от такива съдове произхождат от с. Расово, Монтанско (спасителни разкопки на Георги Иванов, I в. сл.Хр., непубликувани); с. Синаговци, Видинско (спасителни разкопки на Здравко Димитров, I в. сл.Хр., непубликувани); с. Акациево, Видинско (непубликувани материали в РИМ–Видин); с. Дреновец, Видинско; Плевен-Трудово-поправително общежитие; с. Обнова, Плевенско; с. Тодорово, Плевенско (непубликувани в РИМ–Плевен) и с. Медковец, Монтанско (непубликувани в РИМ–Монтана). Съвсем наскоро сходни купи бяха открити при разкопките на Трансмариска, Тутракан⁶, където отново са свързани с лагер от ранноимператорската епоха, вероятно от края на I в. сл.Хр.

Редица паралели могат да бъдат посочени и извън страната (напр. **Jevtić, Ljuština 2008:** 30, Pl. 4.2; **Glodariu, Moga 1989:** Fig. 32.8–14; **Preda 1986a:** Pl. XXVIII.1).

Направеният кратък обзор на купите/фруктиерите с удебелено устие показва, че при всички случаи, когато има данни за техния археологически контекст, той се датира през I в. сл.Хр., като особено важно е наличието им в римските лагери по Дунава. Тази датировка се потвърждава и от разглежданата тук яма от Ружинци. Възможно е бъдещи проучвания да

⁵ Непубликувани разкопки на автора.

⁶ Информация на д-р Върбин Върбанов, за което му благодаря.

прецизират допълнително тази датировка, като не е изключено производството им да започва известно време след началото на века. Във всеки случай значението на фруктиерите/купите с удебелено устие при опити за датиране на относително хомогенния местен керамичен материал от периода I в. пр.Хр. и I в. сл.Хр. трябва да се подчертае. За времето им определяне навярно е показателно отсъствието им сред керамичния материал от ямите под Русе, които са използвани до около средата на I в. сл.Хр. или малко след това (**Varbanov 2013a**).

Един от фрагментите (*Обр. 3.12*) със сигурност е принадлежал на фруктиера. Този тип съдове е емблематичен за периода от средата на II в. пр.Хр. и целия I в. сл.Хр.

Сред материалите се откроява едно устие от кадилница (*Обр. 3.13*). Това е типично римска форма, поне по отношение на формалните ѝ белези. В Горна Мизия съдове с подобна форма се датират от края на I в. сл.Хр. – например при Сингидунум (**Brukner 1981**: 84, тип 1, Т. 62/2) и Салдум (**Jeremić 2009**: 123–124, Cat. № 361). От територията на днешна България има примери от ранноримския лагер при Нове, като фрагментът от Ружинци е по-близък до втория дефиниран тип (**Gencheva 2002**: 37, табл. XXX.3), както и с този от Ескус (**Kabakchieva 2000**: кат. № E58). Това, което различава кадилницата от Ружинци от посочените примери от лагерите в двете Мизии, е, че е изработена на ръка. Освен това, за разлика от всички римските примери, тя не е покрита с бяла варовикова ангоба. Това ме кара да мисля, че въпросният фрагмент е от местна имитация на популярната римска форма. Във всеки случай съдът е атипичен за местното керамично производство и явно е нововъведение от ранноимператорската епоха.

Една дръжка (*Обр. 3.14*) със сигурност е принадлежала на сива цедка. През III в. пр.Хр.–I в. сл.Хр. в Карпато-Дунавската зона този тип съдове се изработва винаги на колело и в сив цвят. Имат изключително характерна и лесно разпознаваема форма (**Crîșan 1969**: 171–172; **Drăgan 2020**: 55–56; **Vagalinski 2002**: 138; **Varbanov 2013a**: 236).

Освен разгледаната керамика, в границите на ямата бяха открити и няколко (10) фрагмента от есхара. Горната им повърхност е старателно огладена. Покрита е със светлосива субстанция, ясно отличима от основата, която е с тухлено червен цвят. При един от фрагментите има отпечатана с шнур украса. Частите от есхара бяха открити хаотично в ямата, което свидетелства, че съоръжението е било разрушено и изхвърлено в нея. Те трудно могат да послужат за по-точно датиране на комплекса. Есхарите се срещат през цялата предримска и ранноимператорска епоха (**Krasteva 2015**: 271–272; също и **Mihaylova 2005**: 229–240 с цит. там лит.).

Формално-типологическите паралели на керамичния материал позволяват проучената структура край Ружинци да се отнесе категорично към I в. сл.Хр. или в самото начало на II в. сл.Хр. По-тясна хронология е трудно да се предложи поради липсата на метални находки с по-прецизна

датировка (монети или фибули). Въпреки това наличието на римска категория керамика (червена обикновена), както и имитирането на чисто римска форма (кадилницата), едва ли може да се случи в началото на века. Използването на ямата през средата или втората половина на I в. сл.Хр. изглежда като най-вероятно. Надали тя е единствена на това място, като е възможно други такива вкопани структури да се намират на север, върху възвишението Долно връх. Тогава обектът би намерил топографска близост с калето на Монтана (**Aleksandrov 1987**: 54–85) или възвишението Багачина край с. Сталийска махала, Монтанско (**Bonev, Aleksandrov 1996**; коментар върху двата обекта и техния характер – **Zhivkov 2020**: 224–245). Не е изключено и селището да се намира в южна посока, върху високата незаливна тераса над Дреновския дол. По време на проучването и в двете посоки възможностите за наблюдение бяха минимални и археологически материали не бяха открити.

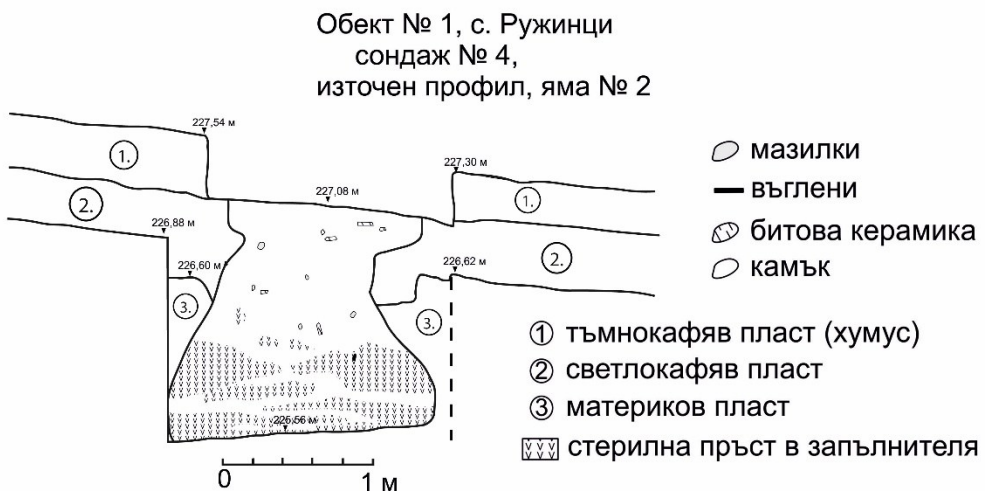
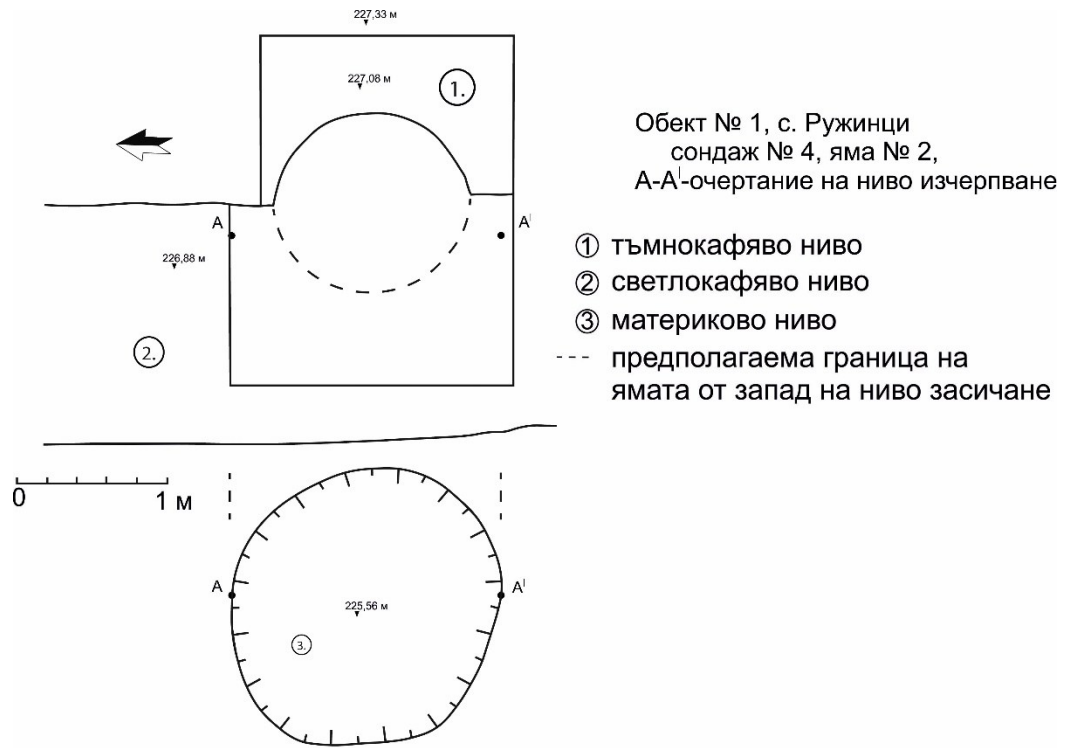
Обектът при Ружинци е част, вероятно най-скромната, от увеличаващия се брой селища от I в. сл.Хр., които бяха проучени в най-северозападния предел (на запад от река Цибрица) на днешна България. Всички те бяха разкопани спасително при строежа във Видинско на скоростния път Е79 – с. Синаговци (непубликуван) и с. Търняне (непубликуван), или на транзитния газопровод – с. Гложене, Врачанско (**Zaneva, Petkov 2020**: 158–168), с. Расово, Монтанско (**Aladzhov et al. 2020**: 124–131), с. Коста Перчево, Видинско (**Georgiev, Aleksandrov 2020**: 67–71). Причината за появата на тези селища беше коментирана съвсем наскоро (**Zhivkov, Dimitrov 2023**: 199–213). Важно е да се отбележи, че повечето, както и разгледаният тук обект при Ружинци, не свидетелстват за приемственост с класическата римска епоха (II–III в. сл.Хр.). Обяснението на този феномен е задача на бъдещи проучвания.

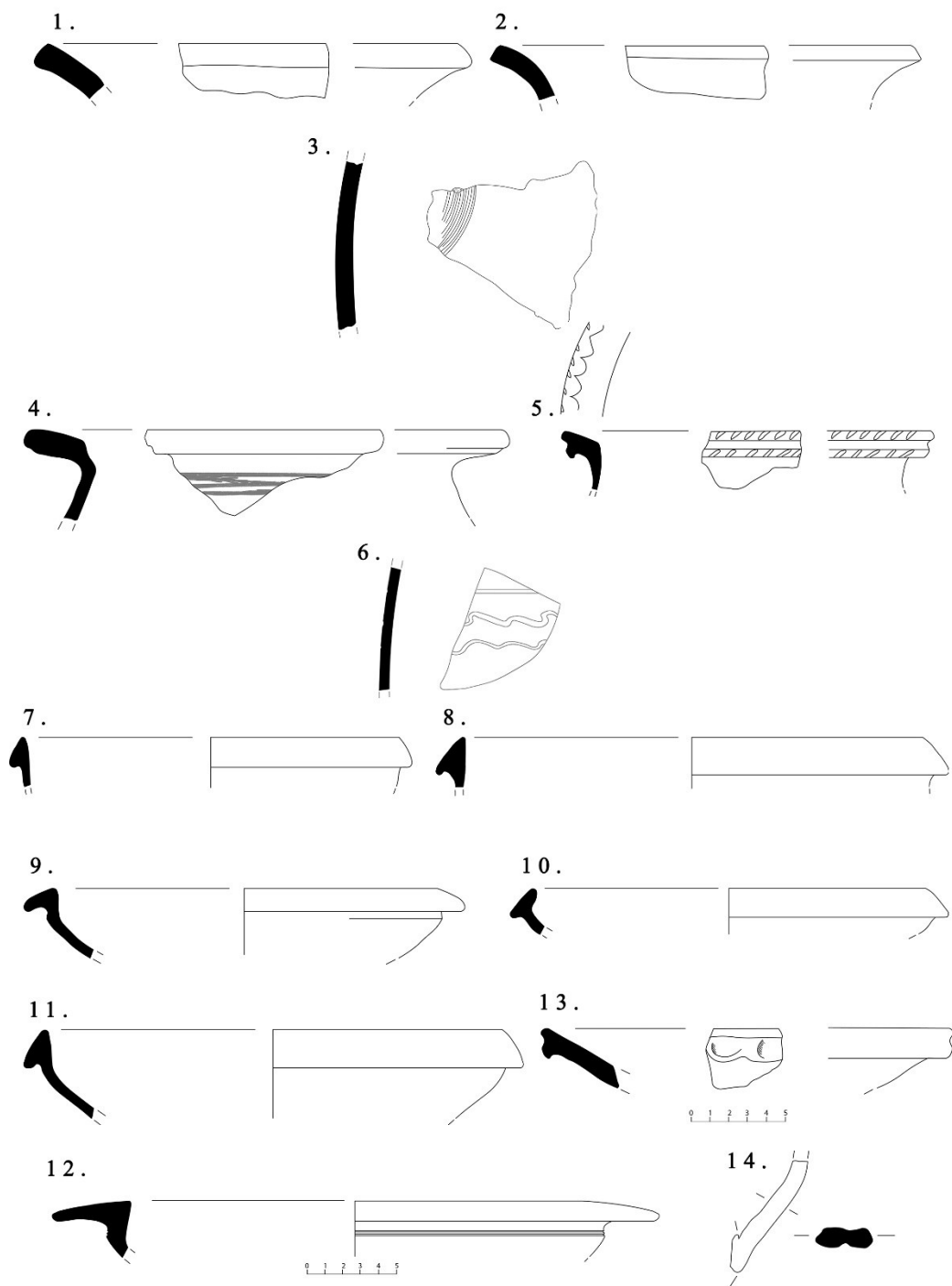
*Карта 1. Разположение на обекта (локализация: авторът)
Map. 1. Localization of the site (localization: the author)*

*Обр. 1. Разрез на ямата, поглед от запад (снимка: авторът)
Fig. 1. Section of the pit, view from the west (photo: the author)*

Обр. 2. Чертежи на ямата (чертеж: авторът)
Fig. 2. Drawings of the pit (drawing: the author)

Обр. 3. Керамика, открита в ямата (рисунки: авторът)
 Fig. 3. Pottery, discovered in the pit (drawing: the author)

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES:

Aladzhov et al. 2020: A. Aladzhov, P. Parvanov, G. Ivanov, M. Markov. Site A9/2001 near Rasovo, Medkovets Municipality. – In: *Stream through Time. Rescue Archaeological Investigations along the Expansion of the Gas Transmission Infrastructure of Bulgartransgaz EAD* (= National Archaeological Museum Catalogues, Suppl. 1). H. Popov et al. (Eds.). Sofia: NAM, 2020, 124–131.

Aleksandrov 1987: G. Aleksandrov. Rezultati ot razkopkite na krepostta Montana (1971–1982). – V: *Montana*. T. 1. V. Velkov (red.). Sofia: BAN, 1987, 54–85 [Г. Александров. Резултати от разкопките на крепостта Монтана (1971–1982). – В: *Монтана*. Т. 1. В. Велков (ред.). София: БАН, 1987, 54–85].

Aleksandrova 2013: S. Aleksandrova. *Tipologia i hronologia na keramikata izrabotena na raka ot rimskia i rannovizantiyskia period (I–VI v.) na teritoriyata na Bulgaria* (= Disertatsii, 7). Sofia, NAIM–BAN, 2013 [С. Александрова. *Типология и хронология на керамиката изработена на ръка от римския и ранновизантийския период (I–VI в.) на територията на България* (= Дисертации, 7). София, НАИМ–БАН, 2013].

Balkanski 1965: I. Balkanski. *Arheologicheska karta na Belogradchishko*. Sofia: Otechestven front, 1965 [И. Балкански. *Археологическа карта на Белградчишко*. София: Отечествон фронт, 1965].

Berzovan 2014: A. Berzovan. Preliminary Considerations on the Dacian Habitation in Vărădia de Mureș “Dealul Cetate”, Arad County (2nd Century BC–1st Century AD). – *Ziridava. Studia Archaeologica*, 28, 2014, 87–114.

Bibliografia 1974: *Bibliografia na balgarskata arheologia (1879–1966). Vtoro preraboteno i dopalнено издание*. S. Georgieva, V. Velkov (sast.). Sofia: BAN, 1974 [Библиография на българската археология (1879–1966). Второ преработено и допълнено издание. С. Георгиева, В. Велков (съст.). София: БАН, 1974].

Bondoc 2008–2009: D. Bondoc. Descoperirile de epocă La Tène de la Padea, Dolj. – *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, 59–60, 2008–2009, 137–163.

Bonev, Aleksandrov 1996: A. G. Bonev, G. Aleksandrov. *Bagachina. Selishte ot kasnata kamlenno-medna epoha i trakiyski kultov tsentar (III–I hil. pr. Hr.)*. Montana: Polimona, 1996 [А. Г. Бонев, Г. Александров. *Багачина. Селище от късната каменно-медна епоха и тракийски култов център (III–I хил. пр. Хр.)*. Монтана: Полимона, 1996].

Boyanich-Lukach 1975: D. Boyanich-Lukach. *Vidin i Vidinskiyat sandzhak prez 15–16 vek. Dokumenti ot arhivite na Tsarigrad i Ankara*. Sofia: Nauka i izkustvo, 1975 [Д. Боянич-Лукач. *Видин и Видинският санджак през 15–16 век. Документи от архивите на Цариград и Анкара*. София: Наука и изкуство, 1975].

Brukner 1981: O. Brukner. *Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije* (= Dissertationes et Monographiae, XXIV). Beograd: Pokrajinski zavod za zaštitu spomenika kulture SAP Vojvodine, 1981.

Crîșan 1969: I. H. Crîșan. *Ceramica daco-getică cu specială privire la Transilvania*. București: Editura Științifică, 1969.

Drăgan 2020: A. Drăgan. *Living on the River. A Study of the Interactions in the Lower Danube Gorge during the Late Iron Age and Early Roman Times*. Cluj-Napoca: Editura Mega, 2020.

Gencheva 2002: E. Gencheva. *Parviyat voenen lager v Novae, provintsia Mizia (Severna Bulgaria)*. Sofia–Varshava: OBA UW, 2002 [E. Генчева. *Първият военен лагер в Novae, провинция Мизия (Северна България)*. София/Варшава: OBA UW, 2002].

Georgiev, Aleksandrov 2020: P. Georgiev, R. Aleksandrov. Site A10/1005 near Kosta Perchevo, Kula Municipality. – In: *Stream through Time. Rescue Archaeological Investigations along the Expansion of the Gas Transmission Infrastructure of Bulgartransgaz EAD* (= National Archaeological Museum Catalogues, Suppl. 1). H. Popov et al. (Eds.). Sofia: NAM, 2020, 67–71.

Gergova 2004: D. Gergova. Sboryanovo. *The Sacred Land of the Getae*. Sofia: Bulgarian Bestseller, 2004.

Glodariu, Moga 1989: I. Glodariu, V. Moga. *Cetatea Dacică de la Căpîlna*. București: Științifică și Enciclopedică, 1989.

Handzhiyska 2007: V. Handzhiyska. *Traditsii i tendentsii v proizvodstvoto na keramika na raka v dneshna Yugoiztochna Bulgaria prez VI–I v. pr. Hr.* Avtoreferat na disertatsia za prisazhdane na obrazovatelna i nauchna stepen „doktor“. Sofia, Sofiyski universitet „Sv. Kliment Ohridski“, 2007 [В. Ханджийска. *Традиции и тенденции в производството на керамика на ръка в днешна Югоизточна България през VI–I в. пр. Хр.* Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“. София, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, 2007].

Irimia 2007: M. Irimia. Considerații privind așezările getice din Dobrogea și problema existenței unor emporia în zona Dunării Inferioare. – *Pontica*, 40, 2007, 137–225.

Ivanova, Ivanov, Todorova 2021: M. Ivanova, I. Ivanov, V. Todorova. Istoricheski belezhki, chitalishtna deynost, savremenno sastoyanie na selishte. – V: *Selo Ruzhintsi. Dialekt. Toponimia. Pesenen folklor. Istoria*. V. Tarnovo: Faber, 2021, 239–250 [М. Иванова, И. Иванов, В. Тодорова. Исторически бележки, читалищна дейност, съвременно състояние на селище. – В: *Село Ружинци. Диалект. Топонимия. Песенен фолклор. История*. В. Търново: Фабер, 2021, 239–250].

Jeremić 2009: G. Jeremić. *SALDVM. Roman and Early Byzantine Fortification* (= Cahiers des Portes de Fer Monographies, 6). Belgrade: Institute of Archaeology, 2009.

Jevtić, Ljuština 2008: M. Jevtić, M. Ljuština. Dacian Pottery from Židovar. – In: *The Iron Gates Region during the Second Iron Age: Settlements, Necropolises, Treasures. Proceedings of the International Colloquium from Drobeta-Turnu Severin June, 12th–15th, 2008*. V. Sîrbu, I. Stîngă (ed.). Drobeta-Turnu Severin, 2008, 27–37.

Kabakchieva 2000: G. Kabakchieva. *Oescus. Castra Oescensia. Rannorimski lager pri ustiето na Iskar*. Sofia: Albatros, 2000 [Г. Кабакчиева. *Oescus. Castra Oescensia. Ранноримски лагер при устието на Искър*. София: Албатрос, 2000].

Kabakchieva 2005: G. Kabakchieva. Rimska siva i siva izlaskana keramika. – V: Y. Atanasova, G. Kabakchieva, A. Yotsova, G. Kuzmanov, K. Dimitrov. *Kastra Martis. Kvadriburgiy i kastel* (= Razkopki i prouchvania, 33). Sofia: Agato, 2005, 81–127 [Г. Кабакчиева. Римска сива и сива излъскана керамика. – В: Й. Атанасова, Г. Кабакчиева, А. Йоцова, Г. Кузманов, К. Димитров. *Кастра Мартис. Квадрибургий и кастел* (= Разкопки и проучвания, 33). София: Агато, 2005, 81–127].

Kanitz 1995: F. Kanits. *Dunavska Bulgaria i Balkanat*. Т. 1. М. Matliev (prev.). Sofia: Borina, 1995 [Ф. Каниц. *Дунавска България и Балканът*. Т. 1. М. Матлиев (prev.). София: Борина, 1995].

Krasteva 2015: Z. Krasteva. Ognishta i glinobitni saorazhenia ot trakiyskia yamen kompleks pri Ruse. – V: *Nasledstvo i kulturen peyzazh. V chest na stogodishninata ot otpechatvaneto na knjigata na Karel Shkorpil „Opis na starinite po techenieto na reka Rusenski Lom“* (= Izvestia na Regionalen istoricheski muzey–Ruse, 18). A. Kaloyanov i kol. (red). Ruse: RIM–Ruse), 2015, 266–289 [З. Кръстева. Огнища и глинобитни съоръжения от тракийския ямен комплекс при Русе. – В: *Наследство и културен пейзаж. В чест на стогодишнината от отпечатването на книгата на Карел Шкорпил „Опис на старините по течението на река Русенски Лом“* (= Известия на Регионален исторически музей–Русе, 18). А. Калоянов и кол. (ред). Русе: РИМ–Русе), 2015, 266–289].

Luka 2012: K. Luka. Keramika s izlaskana ukrasa ot srednoto techenie na reka Skat, Severozapadna Bulgaria. – V: *Godishnik Collegium Historicum*. Т. II. D. Draganov, T. Popnedeleev (red.). Sofia: Gutenberg, 2012, 540–556 [К. Лука. Керамика с излъскана украса от средното течение на река Скът, Северозападна България. – В: *Годишник Collegium Historicum*. Т. II. Д. Драганов, Т. Попнеделев (ред.). София: Гутенберг, 2012, 540–556].

Luka 2021: K. Luka. Antichniyat pat Ratsiaria–Konbustika po dannii na terrenite izdirvania 2009–2011 g. – V: *Izsledvania i materialii za Vidin i regiona*. P. Mitev, V. Racheva (red.). Sofia: SU „Kliment Ohridski“, 2021, 157–195 [К. Лука. Античният път Рациария–Конбустика по данни на теренните издирвания 2009–2011 г. – В: *Изследвания и материали за Видин и региона*. Р. Митев, В. Рачева (ред.). София: СУ „Климент Охридски“, 2021, 157–195].

издирвания 2009–2011 г. – В: *Изследвания и материали за Видин и региона*. П. Митев, В. Рачева (ред.). София: СУ „Климент Охридски“, 2021, 157–195].

Luka 2022: K. Luka. *Rimska keramika ot stratifitsirani objekti v Severozapadna Bulgaria*. Plovdiv: Balgarsko arheologicheskoto sdruzhenie, 2022 [К. Лука. *Римска керамика от стратифицирани обекти в Северозападна България*. Пловдив: Българско археологическо сдружение, 2022].

Mihaylova 2005: Zh. Mihaylova. Glineni ognishta i oltari ot trakiyskia grad v Sboryanovo. – V: *Mitologia, izkustvo, folklor. T. 9: Trakite i okolniyat svyat. Nauchna konferentsia–Shumen, 2004 g.* I. Marazov (red.). Sofia: Nov balgarski universitet, 2005, 229–240 [Ж. Михайлова. *Глинени огнища и олтари от тракийския град в Сборяново*. – В: *Митология, изкуство, фолклор. Т. 9: Траките и околният свят. Научна конференция–Шумен, 2004 г.* И. Маразов (ред.). София: Нов български университет, 2005, 229–240].

Mikov, Dzhambazov 1960: V. Mikov, N. Dzhambazov. *Devetashkata peshtera*. Sofia: BAN, 1960 [В. Миков, Н. Джамбазов. *Деветашката пещера*. София: БАН, 1960].

Mushmov 1932: N. Mushmov. Kolektivni nahodki na moneti. – *Izvestia na Balgarskia arheologicheski institut*, VI (1930–1931), 1932, 314–318 [Н. Мушмов. *Колективни находки на монети*. – *Известия на Българския археологически институт*, VI (1930–1931), 1932, 314–318].

Preda 1986a: C. Preda. *Geto-Dacii din Bazinul Oltului Inferior. Dava de la Sprîncenata*. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1986.

Preda 1986b: C. Preda. Contribuţii la cunoaşterea civilizaţiei geto-dacice – Aşezarea de la Pleaşov, jud. Teleorman. – *Thraco-Dacica*, 7, 1986, 71–100.

Sanie 1988: S. Sanie. Cetăţuia Geto-dacică de la Barboşi (II). – *Arheologia Moldovei*, 12, 1988, 55–103.

Sîrbu et al. 2014: V. Sîrbu, I. Cernău, C. Cernea, M. Neagu, F. Vlad, D. Ştefan, M.-M. Ştefan, S. Stanc. Cercetările arheologice de la Crăsanii de Jos, Piscul Crasani (Com Balaciu, jud. Ialomiţa). Campania 2013. Epoca geto-dacă. – *Istros*, XX, 2014, 207–257.

Stamberova [in print]: M. Stamberova. Between Fashion and Function: Common Trends and Differences Between Personal and Adornments and Fibulae. – *Bulletin of the National Archaeological Institute*, XLIX, 2024 [in print].

Stoyanov i kol. 2013: T. Stoyanov, Zh. Mihaylova, K. Nikov, D. Stoyanova, M. Nikolaeva, V. Bonev, K. Madzharov, Yu. Emilov, T. Vasileva, H. Uzunov. Strukturi ot kasnoelinisticheskata epoha pri yugozapadnia kvartal na getskata stolitsa (Helis?) v Sboryanovo. – V: *Sbornik „Esenni chetenia v Sboryanovo“*. T. 10: *Ot nahodkata do vitrinata*. B. Mateva i kol. (red.). V. Tarnovo: Faber, 2013, 17–34 [Т. Стоянов, Ж. Михайлова, К. Ников, Д. Стоянова, М. Николаева, В. Бонев, К. Маджаров, Ю. Емилов, Т. Василева, Н. Узунов. *Структури от касноелинистическата епоха при югозападния квартал на getskata stolitsa (Helis?) в Сборяново*. – В: *Sbornik „Esenni chetenia v Sboryanovo“*. Т. 10: *Ot nahodkata do vitrinata*. В. Матева и кол. (ред.). В. Тарново: Faber, 2013, 17–34 [Т. Стоянов, Ж. Михайлова, К. Ников, Д. Стоянова, М. Николаева, В. Бонев, К. Маджаров,

Ю. Емилов, Т. Василева, Х. Узунов. Структури от късноелинистическата епоха при югозападния квартал на гетската столица (Хелис?) в Сборяново. – В: *Сборник „Есенни четения в Сборяново“*. Т. 10: *От находката до витрината*. Б. Матева и кол. (ред.). В. Търново: Фабер, 2013, 17–34].

Teodor 1984: S. Teodor. Descoperiri din epoca Latène în zona Neamțului. – *Thraco-Dacica*, 5 (1–2), 1984, 123–137.

Teodor 1995: S. Teodor. Decorul pe vasele borcan geto-dacice. – *Arheologia Moldovei*, 18, 1995, 17–31.

Trohani 2009: G. Trohani. Decorul ceramicii geto-dacice din Muntenia în secolele II a. Chr.–I p. Chr. – In: *Studia archeologiae et historiae antiquae. Doctissimo viro Scientiarum Archaeologiae et Historiae Ion Niculiță, anno septuagesimo aetatis suae, dedicator*. A Zanoci, T. Arnăut, M. Băț (ed.). Chișinău: Casa Editorial-Poligrafică „Bons Offices”, 2009, 233–244.

Vagalinski 2002: L. Vagalinski. *Burnished Pottery from the First Century to the Beginning of the Seventh Century AD from the Region South of the Lower Danube (Bulgaria)*. Sofia: Nous, 2002.

Varbanov 2013a: V. Varbanov. *Sexaginta Prista. Trakiyski yamen kompleks*. Т. 1. В. Търново: Сира, 2013 [В. Върбанов. *Sexaginta Prista. Тракийски ямен комплекс*. Т. 1. В. Търново: Сира, 2013].

Varbanov 2013b: V. Vyrbanov. Skaidava – materiali ot arheolocheskite prouchvaniya prez 1974 g. – V: *Sbornik Esenni cheteniya v Sbornyanovo*. Т. 10: *От находката до витрината*. В. Матева и кол. (ред.). В. Търново: Фабер, 2013, 48–75 [В. Върбанов. Скайдава – материали от археологическите проучвания през 1974 г. – В: *Сборник „Есенни четения в Сборяново“*. Т. 10: *От находката до витрината*. Б. Матева и кол. (ред.). В. Търново: Фабер, 2013, 48–75].

Varbanov, Rusev, Todorova 2020: V. Varbanov, N. Rusev, S. Todorova. Структури от kasnoelinisticheskata епоха ot Skaidava pri s. Batin, Rusensko (predvaritelno saobshtenie). – V: *Problemi i izsledvania na trakiyskata kultura*. Т. 10. М. Tonkova, G. Nehrizov (red.). Kazanlak: Muzei „Iskra“, 2020, 246–268 [В. Върбанов, Н. Русев, С. Тодорова. Структури от късноелинистическата епоха от Скайдава при с. Батин, Русенско (предварително съобщение). – В: *Проблеми и изследвания на тракийската култура*. Т. 10. М. Тонкова, Г. Нехризов (ред.). Казанлък: Музей „Искра“, 2020, 246–268].

Zaneva, Petkov 2020: M. Zaneva, K. Petkov. Site A8/2007 near Glozhene, Kozloduy Municipality. – In: *Stream through Time. Rescue Archaeological Investigations along the Expansion of the Gas Transmission Infrastructure of Bulgartransgaz EAD* (= National Archaeological Museum Catalogues, Suppl. 1). H. Popov et al. (Eds.). Sofia: NAM, 2020, 158–168.

Zhivkov 2017: Vl. Zhivkov. A Recently Discovered Site Dated to the End of the Iron Age Near Riben, Dolna Mitropolia District, Northern Bulgaria (III/II c. BC–I c. AD). Preliminary Report on the Pottery Finds. – *Revista de cercetări arheologice și numismatice*, 3, 2017, 197–224.

Zhivkov 2019: Vl. Zhivkov. Observations on the Bulgarian Northwest (II/I c. BC–I c. AD). – *Journal of Historical and Archaeological Research*, 2019, № 3, 15–31.

Zhivkov 2020: Vl. Zhivkov. Mezhdur dava i opidum: Montana i Staliyska mahala (I v. pr. Hr. – I v. sl. Hr.). Severozapadna Bulgaria v konteksta na selishtnata sistema ot kraja na zhelyaznata epoha. – V: *Problemi i izsledvania na trakiyskata kultura*. T. 10. M. Tonkova, G. Nehrizov (red.). Kazanlak: Muzei „Iskra“, 2020, 224–245 [Вл. Живков. Между дава и опидум: Монтана и Сталийска махала (I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.). Северозападна България в контекста на селищната система от края на желязната епоха. – В: *Проблеми и изследвания на тракийската култура*. Т. 10. М. Тонкова, Г. Нехризов (ред.). Казанлък: Музей „Искра“, 2020, 224–245].

Zhivkov 2022: Vl. Zhivkov. Pottery from Nicopol and North Central Bulgaria in the Eve of the Roman Conquest (2nd c. BC–1st c. AD). – In: *Ancient Thrace: Myth and Reality. The Proceedings of the Thirteenth International Congress of Thracology. Kazanlak, September 3–7, 2017*. Vol. 2. P. Delev et al. (Eds.). Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, 2022, 409–419.

Zhivkov, Dimitrov 2023: Vl. Zhivkov, Z. Dimitrov. The Getae Who Were Called Moesi. Changing Landscape in the LT D2 / Augustan Age between the Timok and Ogosta Rivers (North-western Bulgaria). – In: *The Archaeology of Communities and Landscapes in the Carpathian basin. Interdisciplinary Perspectives*. M. Egri, A. Rustoiu (Eds.). Cluj-Napoca: Mega Publishing House, 2023, 199–213.

Correspondence address:

Vladislav Zhivkov – assistant professor, PhD.
Department for Classical Archaeology,
National Archaeological Institute with Museum,
Bulgarian Academy of Sciences
2 Saborna Str., 1000 Sofia, Bulgaria
E-mail: vladislavjivkov@gmail.com